9. EL COMTE DIONÍS D'HONGRIA, SENYOR DE CANALS, AL SEGUICI DE LA REINA VIOLANT: LA DESCENDÈNCIA DE DIONÍS ALS REGNES DE VALÈNCIA I D'ARAGÓ *

en col·laboració amb Lluís Cerveró i Gomis

El comte Dionís d'Hongria, que arribà als regnes de la Corona d'Aragó el 1234 al seguici de la reina Violant, devia pertànyer a una família diferent de la del comte Bernat d'Hongria que el 23 de febrer de 1234 pactava amb el bisbe de Girona, Pere de Rocabertí, els capítols matrimonials i el dot de la segona esposa de Jaume I.[1]

Dionís era quart nét, a través de tres entroncaments femenins, del rei d'Hongria Bela I (1061-63), i cosí polític d'Andreu II, pare de Violant.[2] Provenia d'una família que havia servit els reis d'Hongria com a «bánok» o governadors reials de diferents comtats, com a comtes palatins o primers ministres, i com a comtes o governadors de contrades.[3] Cap d'aquests càrrecs, purament administratius, no implicava una successió familiar.

L'ascendència masculina de Dionís ens és coneguda des del seu besavi Apod (Ompudinus en llatí), el qual, durant el segon regnat d'Este-

* Publicat a *Jaime I y su época. X Congreso de historia de la Corona de Aragón* (Zaragoza 1979), 559-577.

1. J. Miret i Sans, *Itinerari de Jaume I «el Conqueridor»* (Barcelona 1918), 110.

2. Veg. B. Hóman, *Geschichte des ungarischen Mittelalters*, I (Berlin 1940), 173-479; II (1943), 1-235. En aquesta traducció alemanya manquen els quadres sinòptics dels principals càrrecs de la cort reial durant els anys 1205-35 i 1235-70 que es troben a l'obra original, Hóman Bálint és Szekfü Gyula, *Magyar Történet*, I (Budapest 1939), entre les pp. 512-513 i 520-521.

3. Citarem sovint el treball bàsic de Szabolcs de Vajay, *De l'acculturation médiévale à travers le destin d'une famille transplantée: les ancêtres hongrois et la descendence catalane du comte Dionís*, comunicació al congrés sobre el comtat de Besalú, encara inèdita. Agraïm sincerament a l'autor la gentilesa d'haver-nos-en enviat les galerades per a la redacció definitiva d'aquestes pàgines. [Aquell treball ha aparegut, després, dins el volum *II Assemblea d'estudis sobre el comtat de Besalú: Actes, 1973* (Olot 1978), 231-265, amb interessants arbres genealògics].

ve III (1163-73), fou successivament «bán» (1164), comte palatí (1165-1167), comte de Csanád (1167-71), «bán» de Croàcia-Eslavònia (1167-1176), i, sota Bela III (1173-96), general de l'exèrcit hongarès a Bizanci el 1176.

El seu fill homònim, comte vitalici de Szolnok des del 1199, s'havia casat, el 1188, amb una germana del comte Bertold IV d'Andechs (a la Baviera meridional), duc de Meran (al Tirol del Sud), mort el 1204. Fou a través d'aquest entroncament que Apod enllaçà amb la família dels reis d'Hongria —reialme encara no hereditari, però en el qual diferents descendents de Bela I cenyiren la corona—, car la muller del segon Apod era néta de Sofia de Weimar († 1133), néta, al seu torn, de Sofia d'Hongria, filla de Bela I.

D'aquest Apod i de la seva muller del casal d'Andechs-Meran —el nom de la qual ens és desconegut— nasqueren Dionís, Miquel i Llorenç. Tots tres reberen alts honors de part d'Andreu II, llur parent, car la primera muller del rei, Gertrudis d'Andechs-Meran, era llur cosina germana, com a filla de l'esmentat Bertold IV. Miquel i Llorenç, per llurs malvestats, hagueren d'exiliar-se el 1235. Més greu fou la dissort de Dionís, el qui havia seguit un *cursum honorum* més gloriós.

Vivint encara la reina Gertrudis, cosina seva, Dionís havia estat nomenat gran tresorer del regne (1215-24), i, el 1216, comte vitalici de Szepes i d'Abaúj. La protecció d'Andreu II continuà després de les segones noces del rei amb Violant de Courtenay, mare de la reina Violant de Catalunya-Aragó: Dionís fou fet comte de Bács el 1220 i exercí el càrrec de comte palatí els anys 1227-29 i 1231-34. Ni cal oblidar que tots els seus cosins, els germans de la reina Gertrudis, ocupaven alts llocs a Hongria o en les terres veïnes: Otó VII era duc de Meran; Bertold, arquebisbe de Kolocsa; Agnès, muller del rei Felip II August de França; Ekbert, bisbe de Bamberg; Enric, marquès d'Ístria. Tot amb tot, les violències de Dionís contra béns i personatges eclesiàstics li valgueren l'excomunió de l'arquebisbe d'Esztergom el 1230; i el 1235, regnant ja Bela IV (1235-70), fill d'Andreu II i de Gertrudis, fou condemnat a perdre els ulls per les seves crueltats i per haver dilapidat béns de la Corona.

És ben possible que precisament per a salvar el seu fill Dionís, Andreu II l'hagués enviat, l'any anterior, a la Corona d'Aragó, al seguici de la reina Violant d'Hongria. El 1231 o el 1234 havia rebut el comtat de Szepes (actualment Spiss, a l'Eslovàquia).

* *

En el *Repartiment* del regne de València, el 24 de gener de 1244[4] «comes Dionisius» rebé de Jaume I «loca que vocantur Beo et Ayn in

4. 1245 del còmput actual, *Repartiment de València*, ed. en fototípia (València 1939), 156, ratlles 5-6; ed. P. de BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*, XI (Barcelona 1856), 287.

perpetuum, cum furnis et molendinis, sine omni reconventione». Poc després, les contrades de Veo, a l'Alt Millars, i Aín, a la Plana Baixa, passaren al patrimoni del rei.[5] Per això, el 24 de març de 1249 el Conqueridor atorgà «comiti Dionisio de Ungaria, in concambium castrorum et vallium de Beho et de Ayn, turrim sive alcheriam de Canals et de Crespin, et domos in Xativa quas tenebat G., et domos in Valentia ante domos episcopi Valencie, per hereditatem francham».[6]

No sembla que pertanyés a la mateixa família Gil d'Hongria, al qual Jaume I, l'1 de juny de 1328, concedí una casa, un hort i unes terres a Russafa,[7] i que el 5 de març de 1242 vengué al capítol de la Seu de València una casa propera a la catedral,[8] tot i que Jaume I traspassà a «G. de Ungaria»,[9] versemblantment Garsia d'Hongria filla de Dionís com després veurem, una casa de València, situada al carrer de Barcelona,[10] que havia pertangut a Mília, la muller de Gil d'Hongria a la qual el rei havia fet mercè d'una casa a Xàtiva i de cinc jovades de terra i una vinya a Navarrés.[11] Fill de Gil i de Mília devia ésser «Benedictus Egidii regine».[12] Tampoc no devien pertànyer a la família del comte de Szepes d'altres persones del seguici hongarès de la reina Violant que a Catalunya i València prengueren Hongria gairebé com a cognom: com Joan d'Hongria (agraciat amb cases i terres a València, Russafa i Morvedre, del qual podia ésser descendent una Elvira d'Hongria que el 1306 venia al capítol de València unes terres a la Rif, prop de Morvedre),[13] Martí d'Hongria «domine regine», i R. (Robert?) d'Hongria. El 1274 un Nicolau d'Hongria era canonge de València.[14]

El comte Dionís morí abans del 3 de febrer de 1277, data en la qual Pere el Gran confirmava a la seva vídua (Margarida de Cabrera), comtessa d'Hongria, i a llurs fills Amor (Aimeric) i Gabriel la donació de les cases de València i de Xàtiva, i de les alqueries de Canals, Crespins i Alcúdia, feta per Jaume I a Dionís.[15] En la donació del *Repartiment*, dessús transcrita, hom esmentava, ultra Crespins, «turrim sive alcheriam

5. Cf. F. DIAGO, *Anales del reyno de Valencia* (València 1613), 334.
6. *Repartiment*, 346, ratlles 1-3; BOFARULL, 464. Correspon al 1250.
7. Arxiu de la catedral de València, *lligall 26:6;* E. OLMOS CANALDA, *Inventario de los pergamions del Archivo catedral de Valencia* (València 1961), n.º 28 a.
8. *Ibid., perg. 5.962*; OLMOS, n.º 65.
9. *Repartiment*, 534, 2.ª col., ratlla 14; BOFARULL, 648.
10. *Repartiment*, 515, 2.ª col., ratlla 7; BOFARULL, 619.
11. *Repartiment*, 322, ratlles 16-17; BOFARULL, 429.
12. Sobre ell i sobre les altres persones citades tot seguit en aquest paràgraf, veg. VAJAY, notes 130-134.
13. Arxiu de la catedral de València, *perg. 1.280*; OLMOS, n.º 1.037. El 9 d'octubre de 1321, Elvira d'Hongria, vídua de Joan Llopis (germà de Ferran i de Pere Llopis), es casà amb Bernat Rovira; Arxiu del regne de València, *Justícia civil, 4.*
14. El 28 de desembre hi fundava un benefici; Arxiu de la catedral de València, *perg. 692*; OLMOS, n.º 497.
15. Document publicat per VAJAY, nota 75, amb la data 1276 ab incarnatione.

de Canals», mentre que en la confirmació del rei Pere se citen només, a part de Crespins, les alqueries de Canals i d'Alcúdia —l'Alcúdia (el pujol) de Canals, que en documents posteriors és anomenada també l'Alcudiola—. És ben possible, doncs, bé que no del tot segur, que ja el 1277, dels tres petits centres d'aquella població (Canals, la Torre i l'Alcúdia) la Torre hagués passat a d'altres mans, tant més que la mateixa fórmula és repetida en una nova confirmació del 12 de desembre de 1279.[16]

Sembla, però, més versemblant que la separació de la Torre de Canals, de l'alqueria o poblat, i el pas de la Torre a mans reials, fos una conseqüència de l'aliança d'Amor i de Gabriel Dionís amb els nobles aragonesos de la Unió, aliança poc comprensible no tenint ells feus a l'Aragó i havent estat tota la família tan afavorida dels reis. El 25 d'abril de 1278, Pere el Gran havia atorgat a Amor Dionís 30.000 sous valencians per a les seves despeses i per mantenir quaranta cavallers al servei reial. El 1283 trobem Amor a Tarassona prestant jurament de fidelitat al rei Pere, i al cap de dos anys també a les Corts d'Osca. El 1286 Amor i Gabriel Dionís acompanyaren el nou rei Alfons el Franc a Eivissa i a Alacant, però l'any següent ambdós passaren al partit unionista de Fortuño de Verga, arquebisbe de Saragossa.[17] Degué ésser llavors que foren embargats llurs béns, que, però, foren restituïts a Margarida de Cabrera pel rei Alfons el 22 de desembre de 1287,[18] abans de la concessió del privilegi de la Unió (28 desembre 1288). Sembla, però, que de moment el rei no els retornà la Torre; aquesta passà a l'escuder Berenguer de Cabrera, amb el qual el rei, l'any 1288, permutà el castell de Canals, del regne de València, amb Vilamajor, dins el comtat de Barcelona, que fou atorgat a Cabrera en feu honrat.[19] Estem poc informats de les vicissituds de la Torre de Canals i de els seves rodalies immediates. Degué ésser restituïda finalment pel rei Alfons als Dionís, i

16. Document citat per J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Archivo de la Corona de Aragón: Catálogo de la documentación relativa al antiguo reino de Valencia contenida en los registros de la cancillería real,* I, *Pedro el Grande* (Madrid 1934), n.os 765 i 766.

17. VAJAY, notes 78-82.

18. Ordre a Berenguer de Rosanes i a Pere Ferrando de restituir-li els béns embargats als seus dos fills o a llurs vassalls, i nova ordre reial a Guillem Olomar l'11 de gener de 1288; documents citats per R. GALLOFRE GUINOVART, *Documentos del reinado de Alfonso III de Aragón relativos al antiguo reino de Valencia y contenidos en los registros de la Corona de Aragón* (València 1968), n.os 978 i 997. El 7 de juliol de 1289, Alfons el Franc escriví, encara, a Bernat de Bellvís, que en la venda de ruscs que li féu no entraven els dels sarraïns de Canals, que calia restituir a dona Margarida de Cabrera; *ibid.*, n.º 1.332.

19. Document del 25 febrer 1288; *ibid.*, n.º 1.082, on s'especifica que es tracta de Canals del regne de València. Es refereix, en canvi, a Canals de Pallars el document de Jaume I, del 13 setembre 1243, citat per MIRET I SANS, 163, i publicat per A. HUICI, *Colección diplomática de Jaime I, el Conquistador,* III/1 (València 1923), n.º 1.047.

d'aquests, juntament amb el lloc de Canals, passà a Jaspert de Castellnou i, més endavant, als Urrea. Sembla que Pere el Cerimoniós l'atorgà, ensems amb Canals, a Ramon de Riu-sec. No consta documentalment que hagués pertangut al cavaller Domingo de Borja, pare d'Alfons (Calixt III) i d'Isabel de Borja. El fet que Domingo fos «llaurador» de Xàtiva podria indicar, per contra, que les seves possessions rurals pertanyien a la jurisdicció d'aquella ciutat. La citada Isabel de Borja és la primera persona de la família que figura documentalment com a senyora de la Torre de Canals, la qual podria ésser identificada amb una torre que, en data incerta, havia comprat el seu marit Jofré de Borja († 1437). Aquella passà després a mans de Beatriu de Borja, filla de Jofré i d'Isabel. No havent tingut successió del seu matrimoni amb Eximèn Pérez d'Arenós, Beatriu féu hereu el seu nebot Jofré de Borja-Llançol († c. 1500), el fill del qual, Rodrigo, la vengué a la ciutat de Xàtiva l'any 1506. Fins llavors, la Torre de Canals era una baronia amb jurisdicció senyorial.[20]

Tornant als germans Amor i Gabriel Dionís, cap d'ells no fou processat en la causa que el 29 d'agost de 1301 Jaume II incoà contra els nobles de la Unió rebels al seu germà Alfons el Franc, al fidel servei del qual aquells havien retornat: ja el 1289 Amor prengué part en la campanya de l'Empordà, durant la lluita entre Alfons i el seu oncle Jaume II rei de Mallorca i comte de Rosselló i Cerdanya, i fou nomenat conseller reial. El 1291, any primer del seu regnat, Jaume II de Catalunya-Aragó envià els dos fills de Dionís com a ambaixadors prop del nou rei d'Hongria, Andreu III (1290-1301), nét d'Andreu II i darrer monarca hongarès de la família Áspád, per a reclamar inútilment la part no pagada del dot de Violent d'Hongria.[21]

Amor Dionís s'establí novament a Canals, des d'on el 29 d'agost de 1301 escriví al rei exposant-li el destret econòmic en què vivia, amb els seus béns embargats.[22] Testà a Xàtiva el 23 d'abril de 1307, i era ja difunt el 19 de novembre de l'any següent.[23] Desconeixem el nom de la seva muller. Llur fill Jaume Dionís es veié obligat, el 13 d'octubre de 1309, a vendre el lloc de Canals a Jaspert V, vescomte de Castellnou,[24]

20. Tots aquests punts restaran àmpliament documentats en l'obra de Lluís Cerveró i Gomis, en preparació, *Genealogía documentada de los Borjas: siglos XII-XVI.*

21. VAJAY, notes 84-92.

22. Lletra catalana publicada parcialment per VAJAY, nota 91. El 12 desembre 1296, «Amor Dionisii, dominus de Canals», reconeixia deure a «Michaeli de Rubiono, civi Valencie [...], trescentos solidos m. reg. Valencie, precio pannorum Francie, que a vobis emi, habui et recepi ad opus induendi me et familiam domus mee»; Arxiu del regne de València, *Notals, 510, n.º 2.870*, f. 36.

23. Hi ha una clàusula d'aquest testament, protocol·litzada el 19 de novembre de 1308, mort ja el testador, a l'Arxiu de la catedral de València, *perg. 2.949*; OLMOS, n.º 1.070. Hi ordena que siguin restituïts 140 sous al seu servent Guillem d'Aragó.

24. Document publicat parcialment per VAJAY, nota 93.

noble rossellonès que preferí de servir els reis de Catalunya-Aragó que el de Mallorca. Sembla que Jaume Dionís morí sense successió.

Gabriel, fill segon de Dionís d'Hongria i de Margarida de Cabrera, que el 1279 era senyor de Navarrés, el 1287 tenia el castell de Biar per la Unió aragonesa. Retornà, però, com hem vist, al servei d'Alfons el Franc. Era ja difunt el 13 d'octubre de 1309, en què les seves filles legítimes —els noms de les quals, com també el de llur mare, desconeixem— reberen la part que els pertocava de la venda de Canals a Jaspert V de Castellnou. D'Urraca Ximénez de Martes, Gabriel Dionís hagué un fill natural, Pere Ladomer (versió hongaresa de Vlodimir), legitimat per Jaume II el 1327, i canonge de Santa Maria de Girona.[25]

Ultra Amor i Gabriel, el comte Dionís i la seva muller Margarida tingueren tres filles: Garsia —que continuarà la línia dels senyors de Canals, com veurem tot d'una—, Elisabet i Jordana. Elisabet es casà devers el 1277 amb el senyor de Peratallada, Bernat de Cruïlles, però no deixà successió. Jordana, dos anys després, es maridà amb Bernat de Penyafort, nebot de sant Ramon; la seva successió resta incerta.[26]

El 1266, Garsia era al seguici de la reina Violant en la seva entrada a Osca, i dos anys més tard acompanyava l'infant Pere, de Peratallada a Barcelona.[27] Aquest, el 8 d'abril de 1276, la dotà amb 3.000 maravedisos d'or, i li donà, encara, un casal a Alfamén, a Aragó, donació que li fou confirmada pel rei Alfons el 1287.[28] A Garsia, casada ja amb el noble aragonès Eximén de Urrea, Jaume II atorgà dos-cents sous jaquesos anuals damunt el peatge de Daroca.[29]

Eximén de Urrea, casat amb Garsia Dionís, pertanyia a una família de rics-homes d'Aragó,[30] molt vinculada a la història d'aquest regne. En temps de Peronella i de Ramon Berenguer IV, un Eximén de Urrea era casat amb Oria, filla del senyor de Daroca, Sancho Íñiguez. Contempo-

25. VAJAY, notes 95-107.
26. *Ibid.*, notes 115-128.
27. MIRET I SANS, 388, 407.
28. VAJAY, notes 110-112.
29. Desconeixem la data d'aquesta donació. El mateix Jaume II, el 30 desembre 1292, ordenava als oficials del peatge de Daroca que, no obstant que el batlle de Daroca, Sancho García, afirmava que les rendes del peatge havien de passar a Lope Ferrández de Luna per a les seves cavalleries, lliuressin «dompne Garsie Dionisi, uxori nobilis Eximeni de Urrea, illos ducentos solidos iaccenses, quos nos eidem assignavimus habendos et percipiendos quolibet anno super redditibus dicti pedagii, prout in carta quam inde eidem fecimus dignoscitur contineri». Arxiu de la Corona d'Aragó, *reg. 255*, data indicada. Agraïm al pare Anselm Pujiula, monjo de Poblet, la gentilesa d'haver-nos assenyalat aquest document.
30. Mentre altres documents no s'hi oposin, donem valor a la genealogia dels Urrea per Jerónimo Zurita conservada a la Real Academia de la Historia, ms. *Salazar B-34*, ff. 54^{5}-59^{9}r. Sembla basada, almenys en part, en fonts arxivístiques citades molt vagament.

ranis d'Alfons el Cast foren llurs fills Rodrigo Pérez de Urrea i Pedro Ximénez de Urrea, aquest, senyor de Biota, casat amb una altra Oria. Hom esmenta tres fills de Pedro i d'Oria: Rodrigo, Toda i Urraca Pérez de Urrea. Biota passà de les mans de Rodrigo, mort sense successió, a les de la seva germana. Devia ésser fill de Toda marit de la qual ens resta desconegut— l'Eximén de Urrea que intervingué en les bandositats nobiliàries durant la minoritat de Jaume I,[31] i que degué prendre el cognom de la mare per raó d'haver-la de succeir en aquella baronia. Ja d'una certa edat —testà el 1240—,[32] degué participar a la conquesta del regne de València, on el rei Jaume I, de Borriana estant, li atorgà la tinença del castell d'Alacatén, a l'Alt Millars, el 24 de juliol de 1233,[33] i més endavant, el 4 d'agost de 1237, «alcheriam in Suyllana»,[34] i encara, el 7 d'agost de l'any següent, «alcheriam in Pardinas».[35] Eximén fou casat amb la portuguesa Maria Rodrigues,[36] que li donà els fills Eximén, Pedro i Eva de Urrea (aquesta fou la muller d'Artal de Alagón i mare de Blasco de Alagón).

Eximén de Urrea, el fill d'Eximén i de Maria Rodrigues, prengué per muller Toda Pérez Cornel (filla del ric-home Pero Cornel, ben conegut pel *Libre dels feyts* de Jaume I).[37] Ambdós tingueren per fills Aldonça (casada amb Ferran Sanxes, fill natural del rei, i senyor de Castre a la Ribagorça), Eximén de Urrea, Juan Ximénez de Urrea (comanador de Montalbán, de l'orde de Sant Joan de Jerusalem), Miguel Ximénez de Urrea (bisbe de Tarassona de 1309 a 1313),[38] Lope i Eva. D'aquests sis germans, Eximén heretà les baronies de Biota i del Bayo, a l'Alt Aragó, i Juan (que testà el 1320), la tinença d'Alacatén, al regne de València.

Fou aquest Eximén de Urrea, fill d'Eximén de Urrea i de Toda Pérez Cornel, el qui es mullerà amb Garsia Dionís. Era ja mort el 8 de gener de 1302, quan Jaume II, des de Tortosa, havent-li exposat Juan, Lope i Miguel Ximénez «de Urreya» que llur germà Eximén no havia nomenat tutor ni curador per als seus dos fills legítims, menors d'edat, «Iohan-

31. Segur que era aquest l'Eximén de Urrea que prengué part en aquelles bandositats, segons la *Crònica del rei Jaume I el Conqueridor*, ed. de F. SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques* (Barcelona 1971), n.º 12 (certament no era el seu pare, com se suposa *ibid.*, p. 196, nota 5, bé que dubitativament).

32. Segons les notes de Zurita cit. *supra*, nota 30. La data del testament no comporta que Eximén morís poc després, car els militars solien testar en anar a la guerra. Suposem que és aquest l'Eximén citat en els n.os 157, 166, 179, 182, 184, 192, 196, 199, 208, 210, 230, 235, 263 i 267 (aquest, corresponent al 1239), i que es refereixen al seu fill homònim les cites dels n.os 264 (del 1246/47), 290-292 i 400 (any 1265) de la *Crònica* cit.

33. Document publicat per HUICI, *op. cit.* (supra, nota 19), I/2 (1918), n.º 113.

34. *Repartiment*, 255, ratlla 10; BOFARULL, 372.

35. *Repartiment*, 259, ratlles 7-9; BOFARULL, 375.

36. Prenem de Zurita (supra, nota 30) aquesta noticia i les que donem en el paràgraf següent.

37. Cf. ed. SOLDEVILA, p. 1.249.

38. V. de LA FUENTE, *España sagrada*, XLIX (Madrid 1865), 187.

nem Eximini et Petrum Cornelii», designà per a aquell càrrec Lope Ximénez de Urrea.[39]

El fill gran, Juan Ximénez de Urrea, heretà el pare, i fou senyor de Biota i del Bayo; el segon, Pedro, clergue, fou l'hereu de Gabriel Dionís, i degué rebre també alguns béns de l'àvia paterna, car el 1302 era anomenat Pedro Cornel. La documentació de València li dóna sempre el nom de Pedro de Urrea; la del Vaticà, o bé el de Petrus de Urrea (com a canonge de Toledo, diaca, bisbe electe de Tarassona i bisbe de Girona des del 10 de maig de 1325)[40] o bé el de Petrus Urrea de Aranda (com a bisbe d'Osca des del 5 de desembre de 1328 fins a la seva mort, el 1337).[41]

Canals era encara en poder de Jaspert V el 14 de juny de 1318, quan Pere Fuster, veí de Xàtiva, exercia el càrrec de «alcaydus castri seu loci de Canalibus pro nobili Jazperto vicecomite Castrinovi»,[42] amb una fórmula que sembla identificar novament la Torre amb Canals com una sola unitat geogràfica i senyorial. És probable que Canals, a la mort de Jaspert V el 1321 —data de la supressió del vescomtat de Castellnou—, passés successivament a la seva filla Sibilla, al cosí d'aquell Dalmau II de Castellnou († 1323) i al seu fill Dalmau III († 1342).[43]

En una requesta de Pedro de Urrea davant el Justícia de València l'any 1325, el 22 d'agost «lo dit Justícia dix que lo loch de Canals no és dins sa jurisdicció; per què él destreniment alcú no pot fer al dit En P. d'Urrea, ho als dits marmessors [de Gabriel Dionís?], de retre les dites cartes al dit Guillem Aznares, qui·s diu procurador del dit Ramon Dezcamps, procurador qui·s diu del noble don Pedro d'Urrea, majorment car les dites cartes [...] foren comanades al dit En Bernat [Dezclapés] per lo noble En Gabriel Dionís, lo qual noble ni los altres qui enaprés són feyts senyors de Canals no són ni sien de jurisdicció del dit Justícia, mas del procurador del regne. Del qual loch de Canals gran temps ha és stada questió entre notables persones fora de la Cort de València».[44] El

39. Document publicat íntegrament per VAJAY, nota 108.
40. C. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi*, ^{2}I (Münster 1913), 486. Veg. també A. MERINO y J. de LA CANAL, *España sagrada*, XLIV (Madrid 1826), 51-53; J. VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, XIII (*ib.* 1850), 209-212.
41. EUBEL, I, 378. Aquest autor dóna, com a data de la mort, el 5 de març de 1337. Però el 27 de febrer d'aquell any Pere el Cerimoniós pregava el capítol d'Osca, des del camp de Borriana, que elegís el seu propi confessor, fra Sancho López de Ayerbe, per bisbe d'aquella Seu, havent mort Pedro Ximénez de Urrea; A. de VARGAS-ZÚÑIGA y MONTERO DE ESPINOSA, marqués de Siete Iglesias, y B. CUARTERO Y HUERTA, *Indice de la colección de don Luis de Salazar y Castro*, I (Madrid 1949), n.º 433, corresponent al document de *Salazar A-3*, f. 87v.
42. Arxiu del regne de València, Notals de Guillem Savall, *lligall 502, n.º 2.830*.
43. Cf. P. PONSICH, *Castellnou, vescomtat de*, a *Gran enciclopèdia catalana*, IV (1973), 600.
44. Arxiu del regne de València, *Justícia civil, 15*.

plet es devia seguir prop del Justícia de Saragossa, i fou fallat a favor de Pedro de Urrea.

Aquest era ja senyor de Canals el 21 de desembre de 1329, quan dedicà la tercera part del que produïen uns molins d'aquell lloc a la fundació de quatre beneficis d'onze lliures anuals a la capella de sant Lluís d'Anjou, de la Seu de València, per a sufragis per l'ànima de Gabriel Dionís.[45] Això ens fa pensar que aquest havia nomenat el seu nebot Pedro de Urrea hereu substitut, després de les seves filles legítimes, que llavors ja devien haver premort sense successió. Traspassat don Pedro, el seu germà i successor en la senyoria de Canals, Juan Ximénez de Urrea, nomenava un procurador que tingués cura de la presentació d'un d'aquells quatre beneficiats.[46] Ambdós havien heredat també el dret de patronat damunt la rectoria de Canals, que el 1291 havia estat atorgat als senyors d'aquell lloc.[47]

No podem assegurar que estigui en relació amb aquell plet la cessió de cent lliures valencianes per Elvira Cornel, vídua de Juan Ximénez de Urrea, a Caterina, vídua de Tomàs d'Hongria, amb carta pública feta a Saragossa el 5 de febrer de 1380.[48] El parentiu de Tomàs amb els senyors de Canals, si és que existia, ens és desconegut.

Altres membres de la família Urrea actuaven a València els primers decennis del segle XIV. El noble Juan de Urrea, nomenat procurador general del regne de València per Jaume II el 30 de març de 1309,[49] era, ben probablement, l'oncle de Pedro i Juan, el senyor de la tinença d'Alacatén, ja esmentat. Res no sabem, en canvi, del parentat de tots ells

45. Arxiu de la catedral de València, *perg. 9.036*; OLMOS, n.° 1.790. Aquesta fundació fou registrada en el llibre de col·lacions del bisbat de València, de 1337; Arxiu arxidiocesà de València, *Liber omnium collatinum*, f. 9. És possible que es tracti d'una redotació, car el 13 de febrer de 1399 un dels beneficis de Sant Lluís es deia fundat per Gabriel Dionís, senyor de Canals; *ibid., Manual de col·lacions 1395-99.* El 1329, el bisbe electe d'Osca, Pedro de Urrea, presentà el prevere Bernat Buada per a un d'aquells beneficis; *ibid., Index omnium collationum,* f. 4.

46. El 19 de gener de 1343 (1342) nomenava procurador Jaume Compte (Comes?), notari a Xàtiva i a València, el qual presentà el doctor en Dret, Pelegrí Castellar, de Xàtiva, per a un d'aquells beneficis de la Seu de València, vacant per la mort de Bernat de Buada; Arxiu arxidiocesà de València, *Index omnium collationum,* f. 39. El patronat d'aquells beneficis era vinculat a la senyoria de Canals; car, en haver passat aquell lloc a la Ciutat de Xàtiva, els jurats d'aquesta actuaven com a «patrons»: el 5 d'agost de 1396, presentaven el clergue Pere Romeu per a un d'aquells beneficis, vacant per la mort del mestre Guillem Julià; *ibid.,* f. 235v.

47. La concessió, del 24 juny 1291, prescrivia que el senyor de Canals elegís entre els clergues proposats pel bisbe i el capítol de València; Arxiu de la catedral de València, *lligall 15:2*; OLMOS, n.° 751a. També aquest patronat passà als jurats de la Ciutat de Xàtiva; cf. Arxiu del regne de València, *Parròquies, n.° 260 i 261*, de l'any 1375.

48. Document esmentat en l'àpoca de Caterina d'Hongria de 27 abril 1385; Arxiu de Col·legi del Patriarca, València, *Notals de Bartomeu Martí*, n.° 10.

49. Arxiu del regne de València, *Justícia, 10*, f. 28.

amb Martín Ximénez de Urrea, que el 1326 era procurador de Sanç d'Oblites, de la casa de Sanç Oria senyor d'Arenós;[50] ni amb un Bernardo de Urrea la vídua del qual, Saura, nomenava procurador seu Guillem de Vilanova el 6 de juliol de 1330.[51]

* * *

El ja esmentat Juan Ximénez de Urrea —senyor, primer, de Biota i del Bayo, i des del 1337 també de Canals— s'havia casat en primeres noces amb Sibil·la d'Anglesola, la qual només li deixà una filla, Teresa de Urrea; i, en segones, amb la ja esmentada Elvira Cornel, filla d'Eximén Cornel, un dels cabdills de la Unió aragonesa.[52] Un avantpassat, el ja esmentat Pero Cornel, majordom d'Aragó,[53] havia rebut diferents donacions al regne de València,[54] però no s'hi establí; els Cornel de València, més tardans, eren pròpiament Maça de Liçana amb vincle de Cornel, esdevingut Cornell,[55] senyors de les baronies de Moixent, Novelda i

50. Arxiu de la Catedral de València, *perg. 4.137*; OLMOS, n.° 1.665.
51. Arxiu del Patriarca, València, protocol d'Aparici Lapart.
52. Cf. *supra*, nota 30.
53. Cf. *supra*, nota 37; i MIRET I SANS, 617.
54. *Repartiment*, 58, ratlla 1; 118, ratlles 4 i 18-20; BOFARULL, 240. Cf. Arxiu de la catedral de València, *perg. 1.803*; OLMOS, n.° 35.
55. Aquesta branca valenciana és historiada així en un plet de 1559, a l'Arxiu del regne de València, *Justícia civil, 3.858*, mà 22, f. 30: «Don Luís Cornell, senyor de Alfajarín, féu son testament en la vila de Fuentes, del regne de Aragó, dijous, a sis de setembre del any .MCCCCIII., rebut per Ramon de Bahuest, quondam notari de la ciutat de Çaragoça; ab lo que féu hereua sua a la noble dona Brianda Cornell, filla de aquell, en e per la forma següent: Item leixamos de gracia special a la dita dona Brianda Cornell, filla nuestra, los castillos, villas y lugares nuestros [...], con las reservaciones que síguent: primo, que si la dita Brianda Cornell, filla nuestra, havía fillos masclos legítimos, etc., el primer dellos tenía que llamarse Luis Cornell, fazer e llevar nuestras armas siempre; et si éste muriés sin filios legítimos, etc., le suceda el otro fillio, hermano del primero, con la mesma obligación de llamarse Luis Cornell; e si todos sus fillos muriessen, le suceda su hermana Leonor Cornell, filla nuestra, con los mismos vínculos [...]; e si morrán sines fillos o fillas legítimos, etc., en aquel caso los ditos castillos, villas e lugares sean del monasterio e convento de los frayles menores de la dita ciudad de Çaragoça. Aprés mort del dit don Luís Cornell lo antich, dona Brianda contractà matrimoni ab lo noble don Pero Massa de Liçana lo antich, e procrearen en fills legítims y naturals als nobles don Luís Cornell, fill major, y don Martí Maça, fill menor; lo qual dit don Luís Cornell, fill major, morí sens fills legítims y naturals, e los béns pertanygueren a don Martí Maça, fill segon [...], lo qual [...] hagué en fills legítims y naturals als nobles don Pero Maça y don Luís Cornell y de Maça. Lo dit don Pero Maça [...], ab son últim testament [...], a tres de setembre del any .MDXIII., féu mençió de tres fills que tingué, ço és, don Pero Maça, dona Brianda e dona Isabel Maça, e instituhí hereu seu al dit don Pero Maça, fill de aquell. Lo dit don Pero Maça y dona Isabel Maça, jermans de dona Brianda Maça, són morts sens haver fills legítims. La noble dona Brianda Maça Carroz de Arborea és morta sense fills legítims e naturals. Ell, dit proposant, és descendent legítim, per línea masculina, de la dita noble dona Leonor Cornell y de Ladró, muller de don Pere Boyl Ladró, filla segona

Alberic.[56] Elvira Cornel donà a son marit, Juan Ximénez de Urrea, un fill homònim, i dues filles, Violant i Beatriu.

Ambdós Joans, pare i fill, foren també partidaris decidits de la Unió, tant a Aragó com a València.[57] El pare morí el 21 de juliol de 1348 a la decisiva batalla d'Épila,[58] i el fill fou occit poc després, en circumstàncies no massa clares.[59] Acabada aquella guerra, Pere el del Punyalet

del dit don Luís Cornell lo antich, y criada y substituïda en los béns de aquell son pare; e així consta ab declaració feta [...] a .xviiii. dies del mes de octubre del any mil .dxxxxvii., per la qual fonc declarat los nobles don Matheu Ladró y don Ypòlit Ladró e don Nofre Ladró, proposant, jermans, fills legítims del noble don Luís Cornell y dona Yolant de Pròxita [...], ésser los més propinchs parents en grau de parentela, descendents per línea masculina, de la noble dona Elionor Cornell de Ladró, muller del dit don Pere Boyl Ladró, filla legítima y natural del noble don Luís Cornell lo antich e de dona Brianda de Luna, còniuges». El 1415 Leonor Cornell, la filla segona de Lluís l'antic, i el seu marit Pere Boyl Lladró solucionaren llurs plets amb Ramon Lladró vescomte de Vilanova per mitjà d'una sentència arbitral; cf. Arxiu del regne de València, *Manaments i empares, 1659, V,* mà 3.ª, f. 1. Ambdós cònjuges, el 1417, s'oposaren a la venda feta per llur nebot, Lluís Cornell, d'Alfajarí i d'altres llocs de l'Aragó, per raó del vincle; *ibid., Real, 266,* f. 67 v. El marit de Brianda (la germana gran de l'esmentada Leonor), Pere Maça de Liçana, era nét d'un homònim, senyor de Moixent, i d'Isabel Cornell (filla d'un altre Lluís Cornell; *ibid., Justícia civil,* 804, doc. del 16 setembre 1405, mà no numerada, f. 12), la qual era ja vídua el 5 de febrer de 1371; cf. *ibid., Protocols, 485,* n.° 2.759. Llur fill, també Pere Maça de Liçana, deixà a Isabel, en testament, 4.200 sous anuals, que el 9 de febrer de 1406 li passava el seu nét, igualment homònim, el marit de Brianda; *ibid.* Aquest, amb motiu del casament del seu fill Lluís Cornell, «senyor de la baronia d'Alfagerí», amb Aldonça, «filla del molt noble baró don Felip de Castro», li atorgà la baronia de Moixent; Arxiu del Patriarca, *Protocols. 1974,* notari Pere Castellar. Lluís, encara, adquirí les jurisdiccions damunt la Foia d'Alberic i Benifaraig, al terme d'Alzira, el 14 de setembre de 1446, trobant-se a Nàpols; Arxiu de la Corona d'Aragó, *reg. 2.774,* f. 150r. En el seu testament, de València, 17 gener 1463, es declara també senyor de Novelda (veg. Arxiu del regne de València, *Manaments i empares, 1677,* II, mà 17, f. 47. El 2 de juliol de 1466, foren signats els capítols matrimonials entre «lo molt noble baró don Loís Cornell, senyor de la baronia e Foia de Alberich e de Benifaraig» i Elionor Daviu; Arxiu del patriarca, *Protocols,* notari Jaume Guisquerol, n.° 35.

56. Vegeu la fi de la nota anterior.

57. El pare, el 1323, era a Sardenya amb el primogènit Alfons; *Crònica de Pere el Cerimoniós,* ed Soldevila, cap. 1 n.os 13, 29, 35. El 1327, era present a la coronació d'Alfons el Benigne a Saragossa, hi fou armat cavaller, i n'armà d'altres; *Crònica de Ramon Muntaner,* a *Les quatre grans cròniques,* ed. Soldevila, caps. 296 i 297. L'any 1335, en morir Alfons, pare i fill presenciaren la coronació de Pere el Cerimoniós (*Crònica* d'aquest, cap. 2, n.os 1, 8, 14) i assistiren a les Corts d'Aragó (*ibid.,* n.° 22). El pare acompanyà el rei Pere a Avinyó el 1339 (*ibid.* n.° 37), el 1343 prengué part a la campanya de Mallorca (*ibid.,* cap. 3, n.os 23, 24, 30, 31, 53) i, després, a la del Rosselló (*ibid.,* n.os 63, 66, 67, 74), i el 1344 era a Barcelona en tractar-s'hi de Jaume III de Mallorca (*ibid.,* n.° 183). Pare i fill foren presents a les Corts de Saragossa de 1347 (*ibid.,* cap. 4, n.os 23 i 31) i es passaren a la Unió (*ibid.,* n.° 28). El pare intervingué activament a establir contactes amb els unionistes de València; R. Academia de la Historia, ms. *Salazar, leg. D, carpetas 21 i 22.*

58. *Crònica de Pere el Cerimoniós,* cap. 4, n.° 45, on es diu erròniament que hi moriren pare i fill.

59. Havia anat a València amb l'exèrcit de la Unió; Zurita, *Anales,* llib. vii, cap. 23. Sobre la seva mort, *ibid.,* cap. 29, i *Crònica de Pere el Cerimoniós,* cap. 6, n.° 47.

confiscà molts béns dels principals unionistes, i entre aquells les baronies de Biota, del Bayo[60] i Canals. Trobant-se el rei a València, l'any 1350, Romeu d'Oblites, procurador d'Elvira Cornel, li demanà la restitució de Canals i d'altres llocs, al·legant que el marit d'aquella els havia obligats com a fiança del seu dot. El rei remeté l'afer al Justícia d'Aragó. Però aquell mateix any, el 3 d'agost, trobant-se Pere el Cerimoniós a Barcelona, atorgà Canals a Ramon de Riu-sec, un dels nobles que l'havien ajudat en la lluita contra els nobles revoltats. El 20 de febrer de 1352, Riu-sec i la seva muller Alamanda vengueren ambdós llocs, per 95.000 sous, a la Ciutat de Xàtiva, la qual, el 25 d'agost de l'any següent, vengué l'Alcúdia de Canals a Berenguer de Santboí, tot retenint, però, la baronia de Canals. Elvira apel·là encara contra la venda d'aquest lloc, però el 8 de juliol de 1353 fou donada sentència a favor de Xàtiva sobre la possessió i la propietat de Canals.[61]

Confiscades pel rei, a l'Aragó, les baronies de Biota i del Bayo, Juan Ximénez de Urrea, senyor d'Alacatén, nét del procurador general de València que hem citat[62] i ell mateix un dels nobles aragonesos més fidels al rei Pere durant la guerra de la Unió,[63] al·legà que la confiscació era il·legal; el Cerimoniós, finalment, les hi atorgà.[64]

Mentrestant, Elvira Cornel i la seva filla Violant s'havien refugiat a Biota. Elvira vivia encara, a l'Aragó, l'any 1386.[65] De la filla Beatriu, no en sabem res més.[66] Violant[67] es casà amb el castellà Gonzalo González de Lucio, i infantà dos fills: Juan i Antonia (casada amb un Fernández de Heredia). Juan prengué el cognom Urrea, i es mullerà, primer, amb Maria de Palafox, de la qual tingué un fill homònim mort sense successió, i, en segones noces, amb Teresa Ximénez de Aibar, mare d'Antón de Urrea, mort igualment sense deixar descendència. Amb aquests dos germans, Juan i Antón de Urrea, fineix la progènie documentada del comte Dionís d'Hongria.

*

Hem esmentat ja, diferents vegades, la línia dels Urrea senyors de la tinença d'Alacatén al regne de València, però residents a Aragó, línia

60. ZURITA, *Anales*, llib. VII, cap. 30.
61. Arxiu municipal de València, *Judiciari, 1349-1353*, mà 2.ª; C. SARTHOU I CARRERES, *Datos para la historia de Játiva*, I (Xàtiva 1933), 149-153, treball força documentat.
62. *Supra*, nota 49.
63. *Crònica de Pere el Cerimoniós*, ed. SOLDEVILA, cap. 4, n.º 45; cap. 6, n.º 6.
64. Cf. *supra*, nota 60.
65. Document del 30 abril 1386; Arxiu del Patriarca, *Protocols*, Notals de Bartomeu Martí, 10.
66. Citada en les notes de Zurita, *supra*, nota 30.
67. Des d'ací, quan no especifiquem altres fonts, seguim el document de la nota 30, el que publiquem més endavant i citem a la nota 88, i, per al matrimoni de Violant amb González de Lucio, ZURITA, *Anales*, llib. VII, cap. 30.

iniciada per Juan Ximénez de Urrea, el fill segon d'Eximén de Urrea i de Toda Pérez Cornel. La seva muller (Teresa d'Entença?) li deixà només una filla, Teresa Pérez de Urrea, casada amb Artal de Alagón. Dels fills d'aquests, el gran, Blasco de Alagón, fou l'hereu del pare, mentre que el segon rebé la tinença d'Alacatén, prengué el nom de Juan Ximénez de Urrea,[68] i obtingué de Pere el Cerimoniós les baronies de Biota i del Bayo, tant, sens dubte, per dur el cognom vinclat d'Urrea, com per la seva constant fidelitat durant la guerra de la Unió. Del seu matrimoni amb Maria Ximénez de Atrosillo[69] hagué dos fills, Eximén de Urrea, senyor de Biota, i Juan Ximénez de Urrea, senyor de la tinença d'Alacatén. Aquest fou comanador de Montalbán, de l'orde de Sant Joan, i lluità contra els genovesos a Sardenya i contra els castellans a la frontera d'Aragó;[70] es casà amb Ramoneta de Boïl,[71] senyora de Mislata, al regne de València, i ací fou conegut amb el nom de Joan Eximenis d'Urrea. Ambdós deixaren descendència, que no seguirem perquè no té cap relació històrica directa ni amb la família de Dionís d'Hongria ni amb la baronia de Canals.

L'Eximén de Urrea senyor de Biota, que acabem d'esmentar com a fill de Juan Ximénez de Urrea i de María Ximénez de Atrosillo, l'any 1370 pledejà inútilment contra Xàtiva per la baronia de Canals.[72] No havent deixat el seu germà Juan Ximénez de Urrea fills mascles, la tinença d'Alacatén degué passar a mans del susdit Eximén, i d'aquest —casat amb María de Luna— a les del seu fill Lope Ximénez de Urrea.[73]

68. És el que la *Crònica de Pere el Cerimoniós* especifica com a germà de Blasco de Alagón; cap. 2, n.os 3 i 22.

69. «Maria Eximèniç de Trussello, uxor nobilis Iohannis Eiximènix d'Urrea», el 24 octubre 1378, nomenava procurador seu Pere d'Or; Arxiu del regne de València, *Protocols, notals, 509, n.o 2.868.*

70. *Crònica de Pere el Cerimoniós*, cap. 5, n.os 31, 38; cap. 6, n.os 6, 29, 30. Com a senyor de la tinença d'Alacatén i comanador de Montalbán és citat el 24 maig 1357 a l'Arxiu del regne de València, *Protocols, 2.823*, notals de Joan Parent.

71. Aquest matrimoni és esmentat en el document de la nota 69. Dictà testament i codicils respectivament el 23 i el 30 de juny, nomenant hereu el seu fill Pere d'Urrea i Boïl, àlias Atrosillo, i, mancant-li successió, atorgava certs béns al convent de Sant Domènec de València; Arxiu del regne de València, *Real Justícia, 22,* any 1761, f. 163.

72. Cf. *supra*, nota 61.

73. El casament d'Eximén amb María de Luna i la filiació de Lope es troba en la genealogia de Zurita, cit. *supra*, nota 30. Lope és citat com a senyor de la tinença d'Alacatén i com a pare de Juan de Luna, arquebisbe electe de Saragossa, en LAMBERTO DE ZARAGOZA, *Teatro histórico de las iglesias del reino de Aragón,* IV (Pamplona 1785), 39, però sense citar cap font; sense esmentar tampoc cap document, diu també que la mare de l'arquebisbe era Juana Ximénez (potser amb el cognom del marit), cosa que sembla menys probable, tot i que Juan hauria pogut prendre també el cognom de l'àvia paterna, María de Luna. Zurita (*supra,* nota 30) presenta Lope com a casat dues vegades, primer amb Brianda de Luna i després amb Sancha Pérez, la qual cosa reforça les dades de Fray Lamberto de Zaragoza, tant més que Zurita dóna com a fills de Lope i Sancha: Pedro senyor de Biota, Eximén pri-

Lope es mullerà amb Brianda de Luna, però aquest matrimoni, sembla que l'any 1388 fou anul·lat per intervenció de la reina Violant de Bar. muller de Joan I de Aragó.[74] Fill de Lope i de Brianda degué ésser Juan de Luna, arquebisbe electe de Saragossa els anys 1413-1415.[75]

Sembla que fou també fill de Lope —no sabem si del primer matrimoni amb Brianda, o de les segones noces d'aquell amb Sancha Pérez— l'Eximén de Urrea casat amb Sancha,[76] que fou senyor de Biota i d'Alacatén. Com a senyor d'aquesta tinença actuava l'any 1401 juntament amb la muller Sancha, amb llur fill Pedro, i amb la muller d'aquest, Juana, de la qual desconeixem el cognom.[77]

Fou sens dubte fill de Pedro i de Juana[78] l'Eximén de Urrea que l'any 1457 intentà també de recuperar Canals, recolzant-se en el lloctinent d'Alfons el Magnànim, Joan, llavors Joan I de Navarra i més endavant Joan II d'Aragó.

Els temps eren propicis, car la dels Urrea havia estat una de les famílies més decididament partidàries de Ferran d'Antequera i més hostils a Jaume d'Urgell. El 2 d'agost, Joan de Navarra s'hi interessà, des de Saragossa, prop del lloctinent de portantveus de governador dellà del Xúquer, Jaume de Malferit, a qui adreçà una llarga lletra resumint amb gran precisió les vicissituds d'Elvira Cornel i de la seva descendència, i alhora els drets al·legats per Eximén de Urrea:

> Lochtinent bé amat nostre: Segons havem entès per expositió del noble amat e devot conseller e camarlench del senyor rey, e nostre, don Ximén d'Urrea, de qui·s diu ésser la baronia de Biota e Sestriqua, lo noble don Johan Ximénez d'Urrea, de qui·s dehien ésser les baronies de Biota e de Canals, hac per muller la noble dona Elvira Cornell, a la qual assegurà son

mer vescomte de Biota, i Juan de Luna. Però com que, per les dates, el vescomte Eximén no podia ésser fill de Lope, sinó nét, no podem donar massa vàlua a unes dades que només es troben en les notes manuscrites de Zurita.

74. U. LINDGREN, *Zur Heiratspolitik der Königin Violant von Aragon*, a *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*, 1. Reihe, 27 (Münster 1973), 289-310 (veg. pp. 300 i 305). Cf. *supra*, nota 73.

75. L. de ZARAGOZA, *ob. cit.* (nota 73), 39. Occit el 7 de juny de 1411 l'arquebisbe García Fernández de Heredia, decidit partidari de Ferran d'Antequera, per Antón de Luna, cap dels nobles aragonesos favorables a Jaume d'Urgell, Benet XIII retingué l'arquebisbat de Saragossa, que administrà per mitjà de vicaris. El 1415, l'electe Juan de Luna renuncià el càrrec. No és citat a EUBEL, ob. cit. (*supra*, nota 40), I, 153.

76. En desconeixem el cognom. Com que ací Zurita (nota 30) omet una generació, resta sempre el dubte si no hi ha una confusió en el doble casament de Lope; però cal tenir present l'asserció del pare Zaragoza (*supra*, nota 73).

77. El 31 d'agost de 1401, «Eximén d'Urrea senyor de la tinència de Alcalatén [!] e Na Sanxa sa muller, Pere d'Urrea fill de aquells e dona Johana muller d'aquell», per ells mateixos i pels síndics de les universitats de la vila i tinença d'Alacatén, venien 500 sous censals al sastre Bernat Tosquella; Arxiu del regne de València, *Governació, Execucions, 40*, f. 148.

78. Per raó de les dates, com hem dit en la nota 73.

dot e dotà sobre la dita baronia de Canals e altres lochs, dels quals fonch mesa en possessió de quantitat de setanta-cinch mília sous.[79] E en aprés lo dit noble don Johan Ximénez,[80] en son derrer testament, hauria feta hereva sa filla, e de la dita noble muller sua, dona Yolant d'Urrea, ab certs vincles e condicions; de la qual seria nat don Johan Ximénez d'Urrea, e de aquest serien exits fills don Johan e don Anthon Ximénez d'Urrea; lo qual don Johan d'Urrea derrer ha lexada sa hereva la senyora reyna[81] e, aprés d'ella, l'espital de Santa Maria de Gràcia de la present ciutat de Çaragoça.[82]

E lo dit don Anthon d'Urrea féu venda de sos drets al dit noble don Ximén d'Urrea, ab lo qual per semblant la senyora reyna e lo dit spital se han concordat. E com lo dit noble don Ximén d'Urrea, axí com ha possehidor e havent dret de la dita baronia de Biota, a la successió de la qual afferma pertànyer la baronia de Canals, pagada la dot de dona Elvira Cornell damunt dita, vulla e entena recobrar la dita baronia de Canals, e per elle siam supplicats de remey condecent de justícia; nós, considerants que la dita baronia de present se posseix per aqueixa Ciutat de Xàtiva, que és del senyor rey, volents en sa justícia ésser oÿda e desigants[83] ésser informats de la justícia de aquella, perquè en ella tots sien conservats, abans totes coses deliberam manar scriure a vós e a la dita Ciutat, donants-vos specialíssim càrrech que de continent us informeu del dret que la dita Ciutat ha de la dita baronia, e, hon se vulla que siam, nos aviseu e certifiqueu per letres vostres de tot ço que sabut haureu, perquè lo dit don Ximén d'Urrea per semblant és content, com està en rahó, que lo dret que de justícia en aquella la dita Ciutat té, li sia donat sens plet e sens qüestió alguna; e, puix ell axí·s justifiqua, està en rahó la dita Ciutat haja ço del seu, e, la dita baronia pertanyent-li, lo dit don Ximén d'Urrea puixa haver e cobrar, en manera que la justícia[84] egualment sia administrada.

Per ço de continent hajam vostra resposta, e axí mateix de la dita Ciutat, que en altra manera, com sabeu, nós forçats[85] seríem administrar justícia, e a la dita Ciutat poria ésser donada alguna vexatió, e seria en desplaer e deservey del senyor rey e de nós, puix que per aquesta via sens alguna molèstia la dita Ciutat poria[86] cobrar e haver ço que li pertany, e en res no ésser agravada. Teniu, donchs, en tot, l'orde que·s mereix, e de vós bé confiam. E de continent hajam vostra dita resposta, e axí mateix procurau la de la dita Ciutat.

Dada en la ciutat de Çaragoça,[87] a dos dies de agost del any mil .CCCC.L.VII. El rey Juan.

79. Al marge, un oficial escriví: «nichil, quia nobilis in curia presens». Val a dir, que el plet no fou debatut a València; cf. nota 61.
80. És el Juan Ximénez de Urrea citat a les notes 46 i 47.
81. Corregit de «regina», és a dir, Maria de Castella, muller d'Alfons el Magnànim.
82. «Caragoça» a l'original.
83. A l'original, per error del copista, «designants».
84. Segueix una «e» baldera, a l'original.
85. A l'original, «forcats».
86. El copista escriví, erròniament, «per» en comptes de «poria».
87. A l'original, «Caragoça».

Al bé amat conseller del senyor rey e nostre, mossèn Jaume de Malferit, lochtinent de nostre portantveus com a general governador general en lo regne de València dellà lo riu Xúquer.[88]

En la mateixa data i en igual sentit, don Joan escriví a la Ciutat de Xàtiva, demanant que li certifiqués per lletres «del dret que la dita Ciutat» tenia sobre Canals.[89]

Com que l'expedient de la causa no es trobava a Xàtiva, residència del lloctinent de governador dellà el Xúquer, car es tractava d'una causa moguda per una persona noble prop del governador general del regne de València, Joan de Navarra, el 29 de maig de l'any següent, 1458, demanà al governador que li enviés les actes de la causa, perquè fos decidida pels jurisconsults Pere Amalric i Jaume Garcia.[90]

L'afer encara no era resolt el 1460,[91] i la baronia de Canals continuà en poder i propietat de la Ciutat de Xàtiva. Per a manifestar tot d'una el rei Joan de Navarra la seva benvolença envers Eximén de Urrea, el nomenà llavors vescomte de Biota.

Eximén s'havia casat en primeres noces amb Leonor Enríquez de Lacarra, que no li donà successió,[92] i, en segones, amb Beatriz de Bolea. Era ja mort el 10 d'abril de 1462.[93] De la segona muller hagué dues filles, Leonor i María, i un fill, també Eximén de nom, segon i darrer vescomte de Biota.[94]

Aquest fou tan pledejador com el seu pare, però no pas amb la Ciutat de Xàtiva, sinó amb la seva pròpia mare, que es traslladà a València. El 1472, arribaren a una sentència arbitral.[95] Beatriz de Bolea testà a València el 6 d'octubre de l'any següent.[96] El fill Eximén, que el 1500

88. Arxiu del regne de València, *Real, 278,* f. 72rv.
89. *Ibid.*, ff. 72v-73r, amb la mateixa postilla marginal de la nota 79.
90. Arxiu del regne de València, *Real, 279,* f. 143.
91. Cf. *supra*, nota 61.
92. Segons la genealogia de la nota 30.
93. En aquesta data apareix «dona Beatriu de Urrea e de Bolea, muller quondam del egregi senyor don Eximén de Urrea, vescomte de Biota»; Arxiu del Patriarca, *Protocols*, notari Manuel d'Esparsa, 650.
94. Tots tres germans són citats a la genealogia de la nota 30 i en el document de la nota 96. Eximén, com a fill d'Eximén i de Beatriz de Bolea, és també esmentat en el document de la nota 93.
95. Protocol citat a la nota 93, documents dels dies 13, 14 i 23 de juliol, on consta que la controvèrsia entre mare i fill fou resolta pel rei.
96. En el mateix protocol de la nota 93 hi ha el testament de Beatriz de Bolea, vídua d'Eximén vescomte de Biota, fet el 6 d'octubre de 1473; hi deixa la llegítima als altres fills, Eximén, Leonor i Maria, i certs llegats a les filles, els quals, si morien sense successió, havien de passar a Eximén, i, si aquest moria sense successió, a «don Lop Ximénez d'Urrea, fijo del muy egregio señor don Lop Ximénez d'Urrea, o en fijos suyos», dels quals Lopes no precisa el parentiu (són, sens dubte, els senyors i després comtes d'Aranda); nomena marmessors dos Fernández de Heredia, senyors respectivament de Mora i d'Alazquer, i els seus propis germans «don Florián Ximénez de Bolea e Galloz e doña Leonor de Bolea e Galloz».

s'anomenava «vicecomes de Biota et dominus de Mançanera et de Sestrica»,[97] plejedà igualment amb Pere Lladró, vescomte de Vilanova, i amb la muller d'aquest, Inés Manrique, sobre certs vincles de Mançanera.[98] Fou casat amb Ana de Armendáriz; però, havent-li premort el fill Diego de Urrea, morí sense successió.[99]

97. Arxiu del Patriarca, *Protocols*, notari Joan Pau.
98. El 28 de maig de 1503; Arxiu del regne de València, *Manaments i empares, 1658, I*, mà 8, f. 13.
99. Segons les notes de Zurita cit. *supra*, nota 30.